

Bećari se bećare, a bekrije bekriju uz bećarpaprikaš u čingi lingi čardi

U lipnju 2014. godine u zagrebačkoj Nakladi Đuretić objavljen je *Eseker – mali rječnik esekerskog govora*. Autor rječnika, rođeni Osječanin, umirovljeni profesor Stanko Dragičević rječnik je sastavio na temelju vlastita sjećanja i bilježeći govor članova svoje obitelji i prijatelja.

Nazivom *esekerski* označuje se gradski govor Osijeka u koji su zbog specifičnih društveno-povijesnih okolnosti ušle mnoge riječi iz njemačkoga, mađarskoga i turskoga jezika, a sam je govor svoj naziv dobio prema mađarskome nazivu za Osijek – Eszek.

Zbog veoma povoljnoga zemljopisnog položaja te bogate i plodne okolice još se u antičko doba na području današnjega Osijeka nalazilo naselje Mursa. Sam Osijek, odnosno njegovo mađarsko ime *Eszek*, spominje se prvi put 1196. godine u ispravi kralja Emerika. Od 16. stoljeća do 1687. godine grad je bio pod turskom vlašću, no i u to je vrijeme bio važno gospodarsko središte, sjecište trgovačkih putova i sajmište, a gradsko su stanovništvo uglavnom činili doseljeni Turci. Nakon oslobođenja od turske vlasti u grad ulazi carska austrijska vojska, a zbog organizirane terezijanske i jozefinske kolonizacije u grad se doseljavaju brojni obrtnici i trgovci s njemačkoga govornog područja. Gospodarski zamah privlači i trgovce iz Češke, Moravske, Mađarske i Slovačke. Pripadnici svih tih nacionalnih i jezičnih skupina u grad donose svoje specifične običaje i kulturna obilježja, pa se Osijek razvija u višekulturnu, višetetničku i višejezičnu sredinu. U takvome se ozračju oblikuje i esekerski, gradski govor ispunjen riječima koje poput jezičnih spomenika svjedoče o kozmopolitskome karakteru grada.

O razdoblju turske vladavine pripovijedaju turcizmi kao što su: *akrap* ‘škorpion; veoma ružna osoba’, *alaliti* ‘oprašati, oprostiti’, *bajat* ‘star, pokvaren od dugoga stajanja, ustajao (npr. kruh)’, *bakšiš* ‘napojnica’ (uz istoznačni germanizam *tringelt*), *bašća* ‘vrt’, *bećar*, *bećariti se*, *bećarpaprikaš* ‘kruh umućen u sol i mljevenu papriku, kao meze za bećare’, *bekrija* ‘onaj koji se klatari od krčme do krčme, pijanica’, *džabaluk* ‘nešto stečeno badava, nešto vrlo jeftino, lagodan način zarađivanja’. Riječi njemačkoga podrijetla pripadaju različitim područjima ljudske djelatnosti i života, a osobito su brojne u kulinarstvu i gastronomiji: *ajerkonjak* ‘slatki napitak od jaja, šećera i konjaka, vrsta likera’, *ajeršpajz* ‘kajgana, jelo od tučenih i prženih jaja’, *ajngemohtes* ‘ragu-juha, mesna juha s temeljcem od povrća, ujušak’ (uz turcizam *čorba*), *ajnpren* ‘zaprška, zafrig’, *ajnprensupa* ‘prežgana juha, juha od zaprške’, *ajskafe* ‘ohlađena kava sa sladoledom i tučenim slatkim vrhnjem, ledena kava’, *apšmalcati* ‘zamastiti maslacem i posuti krušnim mrvicama (način pripreve nekih jela)’,

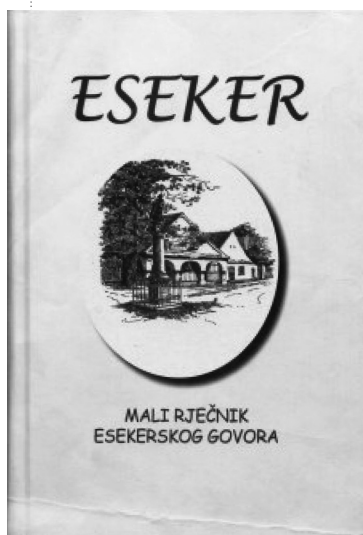
aptrajbati ‘jako olupati tijesto, izraditi tijesto, izmiješati, umutiti jaja’, *aufšnit* ‘narezak, na ploške narezana kobasica’. Iz govora mađarskih sugrađana i susjeda preuzeti su hungarizmi kao što su *astal* ‘stol’, *ašov* ‘štihača, željezna lopata posebnoga oblika za rahljenje zemlje’, *bačika* ‘stariji muškarac, čiko’, *bakandža* ‘vrsta teške obuće, visoka cipela, gojzerica’, *baksuz* ‘čovjek kojega prati nesreća’, *begeš* ‘kontrabas, veliko glazbalo’, *biroš* ‘govedar, volar na imanju’, *conja* ‘krpa, rita, dronjak’. Da su dodiri hrvatskoga i spomenutih jezika bili veoma intenzivni, dokazuje to što se u esekerski nisu preuzimale samo imenice nego i čestice (*azo* ‘dakle’ < njem. *also*), pozdravi (*aufviderzen* ‘doviđenja’ < njem. *auf Wiedersehen*), usklici (*čik* ‘poziv na nadmetanje, hajde ako smiješ’), prilozi (*bajagi* ‘tobože’), poštapalice (*heagot im himl* ‘dragi Bože na nebesima’ < njem. *Herr Gott im Himmel*, *host reht* ‘imaš pravo’ < (du) *hast Recht*) i izričaji (*kajn gelt, kajn muzk* ‘nema novca, nema glazbe’ < *kein Geld, keine Musik*, *ales in ordnung* ‘sve u redu’ < *alles in Ordnung*).

Međutim, *Eseker* nije samo rječnik posuđenica: on sadržava i niz lokalnih i šatrovačkih izraza kao što su: *adica* ‘dio obale rijeke Drave gdje je danas luka Tranzit u Nemetinu’, *gura* ‘grba’, *guravac* ‘grbavac’, *klocara* ‘velika djevojčica’, *haksne* ‘noge’ u izrazu *cura ima dobre haksne*. Listajući i čitajući ovaj rječnik, nailazimo i na podatke o lokalnim zanimljivostima, iščitavamo podatke o načinu života u nekadašnjemu Osijeku. Primjerice, uz natuknicu *čarda* stoji da je hungarizam, da joj je osnovno značenje ‘gostiona na osami’, ali se u zagradama donosi i podatak: „čingi lingi čarda – poznata i posjećivana gostiona u Baranji nedaleko od Osijeka”.

Eseker sadržava 3500 natuknica. Uz natuknicu se u zagradama prvo donosi podatak o jeziku davaocu, ako je riječ o posuđenici, potom gramatički podatak o vrsti riječi ili kakav drugi relevantan podatak (npr. uz *aufviderzen* stoji oznaka *poz.*, dakle, pozdrav) te slijedi značenje riječi. Osim osnovnih značenja riječi zabilježena su i prenesena značenja (pa tako saznajemo da *buhtla* nije samo vrsta kolača, nego i debeljuškasta osoba) te se donose primjeri (npr. uz natuknicu *krampus* ‘ružna osoba’ nalazimo primjer

ona je pravi krampus, a uz pridjev *ajngebildet* ‘uobražen’ primjer uporabe *što si tako ajngebildet*) i frazemi (npr. uz natuknicu *baguš* ‘loš duhan’ saznajemo da nešto *ne vrijedi ni pol lule baguša*, a uz natuknicu *drek* ‘blato’ da se pojavljuju u izrazima *drek na šibici* ‘nešto bezvrijedno, nevažno’ i *dati dreku pljusku* ‘od lošega učiniti bolje’).

O rječniku smo razgovarali s Nikolom Đuretićem, književnikom, novinarom, dugogodišnjim urednikom na BBC-ju i nakladnikom, također rođenim u Osijeku.

HJ: Gospodine Đuretiću, možete li nam nešto reći o profesoru Dragičeviću, autoru *Eseker* i o tome kako je došao na ideju o izradi rječnika?

NĐ: Stanko Dragičević umirovljeni je osječki profesor. Rodio se u gradu na Dravi 1930. godine. Kao diplomirani pedagog proveo je niz godina radeći u brojnim obrazovnim ustanovama, a bio je i ravnatelj cijenjene osječke škole *Brača Ribar*. Za njim je i dugogodišnja uspješna karijera društvenoga djelatnika, najprije u rodnome gradu, a potom i u Zagrebu, u kojemu je bio i zastupnik u Saboru te član Savjeta za prosvjetu Republike Hrvatske. Za svoj rad primio je niz nagrada i priznanja, među kojima se posebice ističu plaketa grada Osijeka, plaketa osječkoga sveučilišta te niz ordena, uključujući i *Orden zasluga za narod*.

Ideju za *Rječnik esekerskog govora* potaknuo je jedan slučajan tekst. Riječ je o tekstu *Die esekerische Sprechart – gesammelte Gespräche aus osijeker Gassen der Peripherie*, koji potpisuje von Lujo Plein, a koji je objavljen u Osijeku 1929. godine. Dobivši tu publikaciju, sačinjeno od nekoliko pričica i anegdota iz osječkoga života onoga doba, ustanovio sam da razumijem vrlo mali dio teksta, pa sam ga poslao Stanku Dragičeviću, inače mojemu ujaku, ne bi li on odgonetnuo o čemu je riječ. I baš ta knjižica potaknula je gospodina Dragičevića da počne prikupljati već dobro zaboravljene riječi jednoga govora koji je potkraj prošloga stoljeća bio na rubu zaborava. Njegova temeljna ideja bila je sačuvati barem nešto leksičke građe toga službeno nepriznatoga, ali poglavito u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća još uvijek rabljenoga esekerskog govora. Želio je očuvati neke riječi za svoju unučicu Ninu i njezin naraštaj.

HJ: Kako je nastajao rječnik, odnosno kako je prikupljana građa?

NĐ: Odlučivši da će prikupiti što je moguće više tih već pomalo zaboravljenih riječi dao se na zapisivanje svih riječi, po vlastitome sjećanju i po sjećanju članova uže obitelji. Možda bi ovdje valjalo napomenuti da je njegova majka (moja baka) bila podrijetlom Švabica i da se u njihovoj kući često znalo govoriti nekom čudnom mješavinom njemačkoga i hrvatskoga, a kad bi tema postajala neprimjerena dječjim ušima, prelazilo bi se potpuno na njemački. Bilo kako bilo, nakon niza godina zapisivanja toga leksičkog blaga, a naglašavam da se nije ograničio samo na germanizme u esekerskome govoru, nego je u taj svoj rukom pisani rječnik unosio i turcizme, hungarizme, riječi iz drugih jezika, pa i lokalizme te neke šatrovačke izraze, odlučio je tako ispisane stranice dati uvezati i ukoričiti i po jedan primjerak darovati svojoj unuci te nećacima i nećakinjama. Bilo je to potkraj devedesetih godina prošloga stoljeća. Dobivši jedan primjerak, a budući da sam baš nekako u to vrijeme kao samostalni umjetnik – književnik pokretao vlastitu nakladničku djelatnost, palo mi je napamet kako bi bilo dobro rječnik objaviti kao „pravu” knjigu. Predložio sam ujaku da ga prije toga još malo proširi. Uključivši u svoj projekt i širu obitelj te neke prijatelje uspio je prikupiti više od 3500 leksičkih jedinica.

HJ: U rječniku su označeni i naglasci.

NĐ: Tako je. Držali smo kako je to nužno učiniti jer u esekerskome govoru ima podosta istopisnica (homografa) koje mijenjaju značenje zahvaljujući isključivo različitim naglascima. Primjerice *cěh* i *cěh*, prva znači ‘račun u restoranu’ ili ‘udruga obrtnika’, dok je značenje druge ‘žilav’. Važnost naglasaka ustanovio je autor kad je primijetio da neki ljudi prepoznaju značenja riječi tek kad su one pravilno izgovorene. No, baš kad smo bili spremni za objavljivanje rječnika, pojavljuje se hrvatski prijevod djela naslovljenoga *Njemačke posuđenice u hrvatskom govoru Osijeka*. Riječ je o doktorskoj disertaciji koju je Theo Binder, također rođeni Osječanin, obranio 1956. godine u Beču, a za objavljivanje 50 godina poslije preveo i priredio prof. dr. sc. Velimir Petrović, koji će i sam, dvije godine poslije, objaviti vlastiti *Esekerski rječnik*. Tako je naš projekt *Eseker* – *malog rječnika esekerskog govora* stavljen „na čekanje”, a kad se nekoliko godina poslije u prodaji pojavio *Agramer*, odlučili smo napokon objaviti i njegova osječkoga brata *Eseker*, to više što sam ustanovio da *Esekerskoga rječnika* profesora Petrovića više nema u prodaji.

HJ: Možete li nam reći nešto o naslovnici rječnika?

NĐ: Drago mi je da me to pitate. Naime, u cijelome tom projektu valjalo bi spomenuti još jedno ime. Ilustracije na koricama djelo su Jovana Gojkovića, rođenoga u Beču 1898., jednoga od ponajboljih slikara staroga Osijeka. Gospodin Gojković bio je i osobni prijatelj obitelji Dragičević, posebice moje majke, kojoj je darovao jednu svoju grafičku mapu naslovljenu *Stari Osijek*. Kako smo obojica, autor *Rječnika* i moja malenkost, rođeni Donjograđani, odlučili smo na naslovnici staviti možda jedan od najpoznatijih donjogradskih motiva, takozvanu Kazandžijinu kuću, a na poleđinu crtež spomenika Svetomu Trojstvu u Tvrđi.

BŠ: Kakve su reakcije na *Eseker*?

NĐ: Ako je suditi po zanimanju medija za *Rječnik*, reakcije su bile vrlo zadovoljavajuće. No, mislim da je još bolji pokazatelj broj prodanih primjeraka, premda su danas naklade zbog brojnih razloga, u koje sada ne bih želio ulaziti, vrlo ograničene. Naime, prvo je izdanje gotovo posve rasprodano i već razmišljamo o drugome, dopunjenom izdanju.

Zahvaljujemo gospodinu Nikoli Đuretiću na razgovoru, a našim čitateljima željnima putovanja kroz vrijeme i nostalgичne šetnje ulicama staroga Osijeka preporučujemo: *Eseker* u ruke i putovanje može početi!